

Ամփոփինք:

- 1. Մեր և եւ յ ձայները նախնական չեն. նրանք արտաբերական հոլովոյթի արդիւնք են. նրանք կամ սղած ի են կամ փոխարինում են ընկած բաղաձայներ, գրաւելով նրանց տեղը եւ լցնելով նրանց կորուստի հետեւանքով ստեղծուած յօրանջըր:
- 2. Բաղաձայների անկումը պատահում է շեշտից յետոյ եւ երկու ձայնաւորի միջեւ, ուստի յ + բաղաձայն եւ ւ + բաղաձայն խմբերի պէտք է վերականգնուին իբր յ + Ձ + բ եւ ւ + Ձ + բ խմբեր. հա՛յր (յ + բ) < *հա՛յար (յ + Ձ + բ). հա՛ւր (ւ + բ) < *հա՛ւար (ւ + Ձ + բ):
- 3. Օտար եւ մերազգի բառերը այս կերպ վերականգնելուց յետոյ միայն պիտի համեմատուին իրար հետ. vol-kñ > vawl || գայլ:

Ն. ԱՂԱՆԾԱՆ

ԱՍՏՊՈՎ

ԺԷ ԳԱՐՈՒ (1670) ՏԱՂԱՍՏՅ ՄԸ

Ձեռագիր Տաղարաններու մէջ երբեմն երբեմն երեւան կու գայ Աստպով, իբրեւ հեղինակ քանի մը հոգեւոր տաղերու: Ծանօթ էր իր կոյր ըլլալը, բայց անծանօթ կը մնային իր անձն եւ ժամանակը:

Հ. Ղ. Ա. ի շան, Յուշիկը հայրենեաց Հայոց, Բ (Վենետիկ 1870), էջ 125, դասած է երգիչս Ժ. Ղ. դարու տաղասացներու թուին մէջ: Ձեռագիրները սակայն, որոնք կը ներկայացնէին մեզի տաղասացս, առանց բացառութեան Ժ. (նաեւ Ժ.Բ.) դարէ էին:

Ժամանակի այս անստուգութիւնը կը լուսաւորէ այժմ ձառոյց մը, որ անհաւատարի կերպով գրուած է Կոյր Աստպովի եւ Տիրոն սարկաւազի գրիչներով: Այս ձառոյցը տեսած է ի Թեհրան Հ. Աճառեան 1918/19ին եւ մանր նկարագրած (Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Թեհրանի. կազմեց Հ. Աճառեան, Թ. 1. Անտիպ տակաւին): «Ձեռագիրս հիմայ կը պատկանի պարսիկ միջնորդի մը, որ կ'ուզէր ծախել որ եւ է գնորդի. ես այս ձեռագրերը տեսայ Պր. Չաքարիա Յակոբեանի եւ յետոյ Պր. Փրէնտեանի քով, որոնք տրամադիր էին գնելու» կը գրէ Աճառեան: Թէ յի-

շեալ պարուններէն մին կամ միւսը գնա՞ծ են զայն արդէն, ինձ յայտնի չէ:

Ձեռագիրը 38 x 25 մեծութեամբ, գրուած խոշոր բոլորգրով թղթի վրայ, շատ վնասուած վիճակի մէջ հասած է մեզի. նախնական իբր 721 թղթերէն այժմ մնացած են 508 թուղթ: Գրութեան տեղն է Սպահան, գրուած 1671/72ին, ինչպէս կը յայտարարէ Աստպով հետեւեալ յիշատակարանին մէջ (թղ. 116 բ—117 ա), զոր յառաջ կը բերեմ ամբողջութեամբ:

1. «Ուսանաւորք է.

Ո՞վ լոյսերամ դա՛սք քահանայից
լուսատեսիլ մանկանց պանծալի՛.
Առ սոս անկեալ իմ աղերասլի
երեսս զնեմ ձեր դարչապարի:
Ի սոսկալի՛ յայսմ գիշերի՛,
որ ամենայն աշխարհ ողբ շարժի՛:
Դուք յիշեցէ՛ք զկո՞յրս ողորմելի՛,
զԱճապո՞վս տարտամեալ ողի՛:
Որ շատ հազիւ ես աշխատեցի
զսուրբ մատրեանս այս վայր հասուցի՛:
Եւ կցորդ ընդ ի՛մ աշխատողի՛
Տէրոն գրի՛չ սարկաւազ կոչի՛:
Երկոտարի՛ ա՛շխատեցի
ի յօրինա՛կն աստուածաշնչի.
Որ եւ գոտա՛ք աստուածաշնչի
լստ շարադրութեանն ձառոյցի՛.
Ի յԱռակացն յիւրում տեղի.
Եւ զՆոյսին յիւրում կարգի՛:
Եւ զՊօղոսին յիւրում տեղի՛.
Եւ զԱւետարանն ի նման տօ՛նի՛:
Ի յօրինակ լա՛ւ ձառոյցի՛
ը՛ստ քաղաքին ըՍտամբուլի՛:
Ի թուականիս հայկազան տոհմի՛
հրնդից քառա՛կ երկ յորել(ե)անի:
Քսան եւ մէ՛կ այլ յարաբարգի՛
յառաջ քան զմին կաղանդաց մարտի՛:
Մայրաքաղաքս՝ ո՛ր Շօշ անուանի՛,
այժմ Ասպահան սա՛ վերածայնի՛:
Մերձ առ գետո՞յս որ Յովբազ ասի՛.
ի նահանաւդիս որ Ջուղայ կոչի,
ի գառնաշունչ չա՛ր ժամանակի՛
որ կո՛ւ նեղիմք՝ ներգոյ այլազգի՛:
Եւ մանաւանդ այս եպարքոսի՛
որ Շխալի խան անուն ձայնի՛:
Այլ եւ յոմանց սո՛ւտ քրիստոնէից
սարակինոսք գլխաւորք չարի՛:

Թէպէտ անուամբ քրիստոնեայք կոչի՛ն,
այլ անիրաւք են քան զայլ ազգի՛:
Չոր տէր Աստուածն հանու(ր)ց համայնի՛
յինքն ա՛յց առնէ յիւր եկեղեցի:
Ազատեացէ ազգս քրիստոնէի՛,
արեամբ գնեալք Որդոյն միածնի՛:
Չարչարելոյն բառս վերերգեսցո՛ւք
որ խաչեցաւ այս մած ուրբաթի՛:

2. Թղ. 66 ա. Չխաւար Աստպովս եւ զՏէրոն գրիչս յիշեալս:

3. Թղ. 64 ա. ՉԱստ աւրհնեցէքն այլ ասա՛մ. զանիմաստ տկար գաշխատողս Աստպովս յիշեալս:

Յիշատակարանիս համաձայն Աստպով կենդանի էր դեռ 1671ին, արդէն «կոյր ողորմելի», «խաւար» աչքերով: Այսպէս «կոյր» եւ «խաւարեալ» կը ներկայանայ Աստպով նաեւ իւր տաղերուն մէջ: Կուրութիւնը սակայն կ'երեւայ թէ յետ ժամանակաց եկած է իր վրայ, որովհետեւ անիկա ծանօթ է գրչութեան արուեստի, ունի դադարիար լոյսի: Երկու տարի «չատ հազիւ» աշխատած է Աստպով ընդօրինակութեանս վրայ. ունենալով իրեն աշխատակից Տէրոն սարկաւազը:

Ձառոյցիս ընդօրինակութեան վայրը կը նշանակուի Ասպահան, «ի նահանգիս որ Ջուղայ կոչի». անշուշտ հասկնալու է Նոր-Ջուղան: Այսու կը ստանանք նաեւ Աստպովի հայրենիքը:

Տիրիւղէնի Համալսարանի Թ. 17 հայերէն ձեռագիրը՝ Ժամագիրք եւ Պարզատոմար, թղ. 165 բ եւ 242 ա յիշատակարաններու համաձայն ստացած է ոմն «Սօջայ Աստպով Երեւանցի»: Դժբախտաբար ձեռագրին գրչութեան, ոչ տեղն յայտնի է եւ ոչ ժամանակը (հմտ. Finck, Verzeichniss, էջ 15): «Երեւանցի» յորձորձումը բացի Երեւան քաղաքէն կարող է նաեւ Նոր-Ջուղայի Երեւան թաղն ակնարկել. որուն բնակիչները գաղթած 1602ին Երեւանէն՝ սովոր էին կոչուել «Երեւանցի»: Եւ որովհետեւ Աստպով անունը հազուադէպ անգամ գործածուած է, կարելի է թերեւս Ձեռագրին ստացիչը նոյնացնել ձառոյցի գրչին, ասով նաեւ տաղասացին հետ:

Այլուստ անծանօթ են մեզի տաղասաց Աստպովի կեանքի պայմանները. աշխարհակա՞ն էր անիկա թէ եկեղեցակա՞ն. ինձի առաջինն աւելի հաւանական կը թուի: Տաղասացս թէ՛ վերոյիշեալ յիշատակա-

գրութիւններուն եւ թէ՛ տաղերուն մէջ կ'անուանէ ինք զինք «Աստպով». անգամ մը միայն՝ Յիշատակարանին մէջ կոչուած է Աստուածապով («Աճապով» վրան պատիւ): Հ. Աճառեան (անդ, ծանօթութիւն) կը ստուգարանէ անունս իբրեւ կաղմուած Աստուած եւ ապով «յուսացած, ապաւինեալ» բառերէն. «կրճատ ձեւն է Աստպով, ինչպէս ունինք Ասատուր = Աստուածատուր»:

Աչուղ-տաղասաց է Աստպով: Իր տաղերը սրտի հառաչանքներ են, ուղղուած Աստուածածնին, ամէնն ալ յօրինուած կուրութեան օրերուն: Թէեւ չունին առանձին հրատարակ, ըլլալով պարզուկ տաղեր, բայց երգուած են անոնք հայ ժողովրդէնէն իրենց անմեղ բովանդակութեան համար: Ինձի ծանօթ 5 տաղերէն վերջինը գրուած է տուն մը հայերէն եւ տուն մը պարսկերէն:

Աստպովի տաղարանը կը բաղկանայ հետեւեալ տաղերէն:

- 1. Տաղ դարնան ի վերայ բլրուլի:
- Ահա եկեալ է գարուն (աղուն), բլրուլն է նստել վարթոյն քաղցր ձայնիւ նա երգէր, գովէր գտէր ամենուն...

Սկզբնակապ գրերը՝ ԱՍՍՊՈՎ:
Ձեռ. Berlin, Or. Ms. oct. 446, 178 ա (Ժ. դար) վերջը պակաս: Tübingen, Ma 98, 174 ա (1668. հմտ. Finck, Verzeichniss, էջ 157). Գրադարան Լիւբլա թաղի. Թ. 2, 82 ա (Ժ. Թ.). հմտ. Աճառեան՝ Յուցակ հայ. ձեռ. Թաւրիզի, Վիեննա 1910, էջ 62:
2. Տաղ առ սուրբ Կոյնս:

Անարատ տաճար, մայր ամէնօրհնեալ Տիրուհի կոյս անհարսնացեալ, օրհնեալք ի կանայս...
վ. Կոյր Աստպով զի՞ կաս վարանեալ, ով գրի, մատո՛ սուրբ կուսին դու միշտ գոհութիւն...:

Տներու սկզբնակապ գրերը՝ ԱՍՍՊՈՎ:
Ձեռ. Berlin, Ms. or. oct. 446, 175 ա (Ժ. Թ.):
3. Տաղ աղօթական առ սուրբ Աստուածածինն:

Առ քեզ գոչեմք արտասուելով, աղաղակեմք ողբալով. յոգոց հանեմք հառաչելով, մեղայ ասեմք միշտ լալով.

